

УДК 37.01

ПИТАННЯ ЯКОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

Ткаченко О.Б., к. пед. н.,
доцент кафедри іноземних мов
Сумський національний аграрний університет

У статті схарактеризовано витоки та перші спроби вирішення проблеми оцінювання якості професійної діяльності викладачів ВНЗ України у складні післявоєнні роки. Виявлено, що упродовж досліджуваного періоду питання якості діяльності педагогів та підвищення рівня їх кваліфікації широко обговорювались громадськістю на з'їздах і нарадах та, як результат, урядом країни було прийнято ряд нормативно-правових документів, спрямованих на вирішення зазначеної проблеми. З'ясовано, що оцінка розглядалась у контексті аналізу якості підготовки кадрів вищої кваліфікації. Доведено, що значна робота проводилась із підвищення наукової та методичної підготовки викладацьких кадрів.

Ключові слова: викладач, оцінювання, якість, професійна діяльність, підвищення кваліфікації.

У статье охарактеризованы основания и первые попытки решения проблемы оценивания качества профессиональной деятельности преподавателей учреждений высшего образования Украины в сложные послевоенные годы. Определено, что на протяжении исследуемого периода вопросы качества деятельности педагогов и повышение уровня их квалификации очень активно обсуждались общественностью на съездах и собраниях и, как результат, правительством страны был принят ряд нормативно-правовых документов, направленных на решение этой проблемы. Отмечено, что оценка рассматривалась в контексте анализа качества подготовки кадров высшей квалификации. Доказано, что значительная работа проводилась по повышению научной и методической подготовки преподавательских кадров.

Ключевые слова: преподаватель, оценивание качества, профессиональная деятельность, повышение квалификации.

Tkachenko O.B. QUESTIONS OF THE QUALITY OF THE ACTIVITY OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE POSTWAR YEARS

The bases and the first attempts of solving the problems of evaluation the quality of high school teachers' professional activity of Ukraine in a difficult post-war period are described. It was founded out, that during the investigated period the questions of quality of teachers' activity and the raise of level their certification training very were actively discussed at the meeting, and, as a result, a great number of legal documents were adopted by the rulers of the country with the aim to solve the problem. Evaluation was viewed in the contest of analyses the quality of higher school teachers' preparation to work. It was proved, that much was done on the improvement of scientific and methodological work of the teaching staff.

Key words: teacher, evaluation of quality, professional activity, certification training.

Відновлення та розвиток мережі вишів УРСР у післявоєнні роки, щорічне збільшення прийому до них студентів сприяли швидкому зростанню кількості спеціалістів із вищою освітою. Одним із першочергових завдань вищої школи у цей період було подальше підвищення рівня освіти та якості знань студентів.

Оскільки війна викликала помітне скорочення вчительських кадрів, до інститутів не повернулася значна частина науково-педагогічних працівників й аспірантів. Брак фахівців посилювався внаслідок непропорційності їх розподілу між окремими вишами Радянського Союзу. Значна частина кваліфікованих спеціалістів була зосереджена у вищих школах Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, тоді як виші, розташовані у невеликих містах, відчували в них гостру потребу. Бракувало викладачів із вченими ступенями та званнями, особливо в педагогічних

та вчительських інститутах. З огляду на це, до викладання нерідко залучались особи без достатньої загальної педагогічної освіти й необхідного досвіду роботи у ВНЗ. Так, не тільки доцентські, а й професорські посади здебільшого обіймали педагоги без вчених звань та ступенів. У ВНЗ значного поширення набула практика сумісництва, яка не відповідала вимогам навчальних програм. Все це негативно відбивалося на якості підготовки спеціалістів, передусім, на успішності студентів.

Мета дослідження – схарактеризувати витоки та спроби вирішення проблеми оцінювання якості професійної діяльності викладачів ВНЗ України у післявоєнні роки.

Огляд нормативно-правої бази, сформованої упродовж 50–60-х рр. ХХ ст. [4; 5; 9], дає підстави стверджувати, що в перші післявоєнні роки питання якості діяльності викладачів та підвищення рівня їх кваліфікації

широко обговорювались громадськістю на з'їздах і нарадах. Так, першим кроком до здійснення оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності викладачів вищої школи була організація перевірки стану навчальної та політико-виховної роботи у найбільших вишах у жовтні-грудні 1947 р. Обласними комітетами партії було проведено наради директорів та секретарів партійних організацій, на яких обговорювались шляхи поліпшення якості викладання лекцій та практичних занять, курсових та дипломних проектів. Як результат, на основі відповідних рішень у вишах СРСР активізувалася робота з підвищення ідейно-теоретичного рівня викладання. На засіданнях кафедр і вчених рад було розроблено низку заходів щодо удосконалення методики викладання історії, філософії, політичної економіки. З метою підвищення теоретичного рівня лекцій, семінарських та практичних занять для викладачів проводились методичні наради й семінари.

Зазначимо що у цей період відновлювалася та набувала поширення практика взаємного відвідування лекцій, семінарських занять з обов'язковим їх обговоренням на засіданнях кафедр. Почали впроваджуватись відкриті лекції та семінари, стенографування занять, вносились зміни в організацію і керівництво самостійною роботою студентів, у тематику курсових та дипломних проектів. Як відомо, вживались додаткові заходи для взаємної інтеграції теоретичного навчання з виробничою практикою. Усе це сприяло виробленню єдиних критеріїв оцінки якості професійно-педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу вишів.

Важливими у контексті дослідження були постанови Центрального Комітету КП (б)У «Про підготовку наукових кадрів через аспірантуру в Українській РСР» від 17 січня 1947 р., «Про стан та заходи щодо поліпшення підготовки та захисту дисертацій у вишах і науково-дослідних закладах Української РСР» від 11 лютого 1950 р. «Про недоліки в роботі по підготовці науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Одеському політехнічному інституті» від 2 грудня 1950 р., які стосувалися формування єдиних вимог до підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів через аспірантуру. У документах наголошувалось, що підготовка і захист дисертацій є одним із важливих заходів із підготовки молодих наукових кадрів, здатних рухати науку й забезпечити високу якість викладання в навчальних закладах [9].

Ці постанови були спрямовані на вирішення першочергових проблем підготов-

ки кваліфікованих спеціалістів, оскільки, за даними спеціальної літератури, на початок 50-х рр. у педагогічних та класичних університетах СРСР працювало понад 7 тис. викладачів, які не мали вченого ступеня і звання. Послугуючись статистичними даними, зауважимо, що дисертації на здобуття вченого ступеню кандидатів наук захистило у 1945 р. 85 осіб, у 1946 р. – 110, у 1947 р. – 186, у 1948 р. – 150, у 1949 р. – 146; дисертації на здобуття вченого ступеня доктора наук у 1945 р. – 15, у 1946 р. – 10, у 1947 р. – 19, у 1958 р. – 18, у 1949 р. – 13. Що стосується якості підготовки цих фахівців, то, на думку А.М. Арсенєва, залишалось багато проблем, вирішення яких гальмувалося уповільненим розвитком мережі педагогічних та учительських інститутів [2, с. 91]. Усе це обґрунтовувало необхідність створення розгалуженої мережі педагогічних та учительських інститутів, удосконалення якості наукової, навчальної та виховної роботи.

Зауважимо, що своєчасним виявилось рішення Ради Міністрів, яке стосувалося підвищення рівня наукової кваліфікації професорсько-викладацького складу. Так, на початку 50-х рр. уже при 26 ВНЗ УРСР, зокрема Київському, Харківському, Львівському, Одеському університетах, Київському педагогічному і фінансово-економічному та Львівському торгівельно-економічному інститутах розгорнулася робота консультаційних пунктів [11], які розглядали та затверджували теми кандидатських дисертацій, приймали кандидатські іспити, надавали консультації і забезпечували наукове керівництво дисертаціями. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР № 4655 від 17 листопада 1950 р., аспірантуру при ВНЗ та науково-дослідних установах було визнано основною формою підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів [4, с. 280].

На вирішення окремих проблем вищої школи була спрямована постанова ЦК ВКП (б) від 6 серпня 1951р. «Про заходи із поліпшення викладання суспільних наук у вищих навчальних закладах». На її виконання ЦК КП (б) 22 серпня 1951 р. прийняв іншу постанову «Про заходи щодо поліпшення викладання суспільних наук у вищих навчальних закладах». Цими документами відповідальність за стан викладання суспільних наук у вищій школі, наукову роботу і підготовку кадрів була покладена на місцеві партійні органи.

Про актуальність проблеми оцінки якості підготовки викладачів свідчить і постанова Ради Міністрів СРСР від 19 лютого 1953 р. «Про заходи щодо покращення під-

готовки науково-педагогічних кадрів для ВНЗ УРСР». У ній наголошується на тому, що урядом країни було передбачено низку заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів і забезпечення ними ВНЗ. Зокрема, уряд зобов'язував Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР планувати підготовку професорсько-викладацького складу за галузями наук і спеціальностями, з урахуванням потреб вищої школи в цих кадрах. Роком пізніше на створене Міністерство вищої освіти (від 29 грудня 1954 р.) було покладено відповідальність за здійснення контролю навчально-методичної та наукової роботи всіх ВНЗ. Така перебудова дала змогу організувати ефективну підготовку викладачів.

Зауважимо, що оцінка розглядалась у контексті аналізу якості підготовки кадрів вищої кваліфікації. Опрацювання науково-педагогічної літератури [60, с. 346] свідчить, що у центрі уваги партійного керівництва, як і раніше, перебували питання підвищення ділової кваліфікації викладачів суспільних наук. Так, за рішенням Ради Міністрів СРСР від 25 серпня 1955 р. Інститути підвищення кваліфікації викладачів при Московському та Київському державних університетах було реорганізовано в інститути підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук терміном на 5 місяців.

Аналіз історико-педагогічної літератури, офіційно-нормативних документів [60] дає змогу стверджувати, що закладена в 50-і рр. XX ст. система атестації, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу відповідала меті планової економіки централізованої держави з її монополією на освіту. Результати таких реформ підтверджують відповідні статистичні дані, за якими в 1955 р. підготовку науково-педагогічних кадрів в Україні здійснювали 85 вишів і 101 науково-дослідний заклад, два інститути вдосконалення лікарів та Інститут підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук. Підготовка аспірантів і слухачів інститутів проходила майже з 300 спеціальностей. Найбільшу кількість спеціалістів готували з технічних (28%), педагогічних (14,3%) та сільськогосподарських наук (10,8%). Так, згідно з даними історико-педагогічної літератури [6], можемо констатувати, що в результаті проведеної організації роботи неухильно зростали та поліпшувалися якісні показники роботи викладацьких кадрів. Особлива увага в ІПК приділялась підготовці і проведенню теоретичних та методичних семінарів, щоб виробити у слухачів навички до науково-до-

слідної роботи, навчити їх краще готувати лекції для студентів, вміло проводити семінарські заняття.

Підкреслимо, що рішенням XX з'їзду партії зобов'язували працівників вищої школи суттєво поліпшити організацію навчальної, наукової і виховної роботи, спрямувати всю діяльність вишів на розв'язання практичних завдань, підготовку висококваліфікованих спеціалістів. Зазначимо, що переконливим показником поживлення науково-дослідної роботи кафедр суспільних наук на основі рішень XX з'їзду КПРС було поліпшення їхньої видавничої діяльності.

Не менш важливою для формування потужного кадрового потенціалу вищої школи виявилася постанова Ради Міністрів СРСР від 12 квітня 1956 р. № 456 «Про заходи щодо покращення науково-дослідної роботи у ВНЗ», яка зобов'язувала Міністерство вищої освіти СРСР та інші міністерства забезпечити суттєве підвищення результатів науково-дослідної роботи через залучення до такої роботи професорсько-викладацького складу. У результаті формування єдиних вимог зросла якість підготовки професорів та викладачів.

Удосконаленню фахових здібностей науково-педагогічних працівників вищої школи сприяв конкурсний порядок заміщення вакантних посад, посилення вимог до здобувачів вчених ступенів та звань, що здійснювався з 1956 р. за рішенням ЦК КПРС. З метою покращення керівництва науковою роботою у ВНЗ восени 1956 р. створено Науково-технічну раду Міністерства вищої освіти СРСР. Вона щорічно розробляла план проведення міжвишівських конференцій та нарад, більшість з яких проходили на високому теоретичному рівні за участю викладачів ВНЗ, а також зарубіжних учених [5].

Особливе значення у формуванні єдиної системи оцінки професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ означив інструктивний лист № І-100 Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР «Про обсяг наукової роботи професорсько-викладацького складу ВНЗ» від 15 вересня 1956 р., в якому зауважено, що при визначенні індивідуального плану роботи професора чи викладача керівник кафедри мав враховувати характер наукової роботи, обсяг та важливість інших робіт теоретичного значення, особливо науково-дослідних. Із усіх видів наукової роботи особлива увага приділялась якості лекційної роботи як головної, найбільш складної та відповідальної. Саме тому під час розподілу наукових доручень керівник кафедри міг дати менше навантаження лектору і більше – керівнику практичних занять.

Серед нововведень було також визначення обсягу праці викладача. Так, якщо раніше він вимірювався кількістю виконаних годин за навчальним планом, то в аналізованому листі йшлося про доцільність оцінки за кількістю підготованих висококваліфікованих спеціалістів та якістю навчальної та наукової роботи. Тобто йшлося про необхідність досягнення таких результатів: значно підвищити обсяг і рівень наукової роботи кожної кафедри; удосконалити організацію навчального процесу; посилювати контроль за організацією навчального процесу з боку завідувачів кафедри, деканів факультетів і керівників ВНЗ. З огляду на це індивідуальний план мав стати основним документом, що забезпечував правильну організацію праці професорів та викладачів. У ньому визначено, яку роботу мав у поточному році виконувати професор, доцент, асистент в педагогічному процесі, наукових дослідженнях, вирішенні науково-методичних питань, удосконаленні науково-технічних знань, підготовці підручників тощо.

Вказаною постановою чітко визначено, що умовою успіху в роботі викладача стала регулярність перевірки виконання затвердженого індивідуального плану роботи. Міністерство радило завідувачам кафедр обговорювати на засіданнях кафедри хід виконання індивідуальних планів наукової, навчальної та науково-методичної роботи, піддаючи критиці викладачів, які відстають із виконанням затверджених планів. Наприкінці начального року завідувач кафедри мав оцінити кожну виконану наукову чи науково-методичну роботу, характеризуючи її якість, науково-теоретичне і практичне значення. На основі аналізу обсягу виконання індивідуального плану керівництво вищого освітнього закладу мало підбивати підсумки науково-дослідної роботи за кожні півроку, обговорювати їх на засіданнях ради ВНЗ та надавати якісну оцінку діяльності кожного викладача вишу [4, с. 172–176].

Аналіз окремих публікацій досліджуваного періоду [1; 4] дає змогу стверджувати, що покращенню діяльності науково-педагогічних кадрів вищої школи сприяв конкурсний порядок їх поповнення та підвищення вимог до здобувачів вчених звань та ступенів, що здійснювався з 1956 р. за рішенням ЦК КПСС. До аспірантури за новим положенням зараховувались тільки особи, які мали досвід роботи за фахом не менше двох років, та ті особи, які виявили здібності до наукової діяльності. Вимоги до кандидатських та докторських дисертацій також зростали.

За кілька років основні положення вищезгаданих постанов були узагальнені в законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», схваленому другою сесією Верховної Ради СРСР п'ятого скликання від 28 грудня 1958 р., в якому зазначалося, що підвищення якості підготовки професорко-викладацького складу – необхідна передумова успішного поєднання навчання з працею і підвищення теоретичного рівня підготовки студентів.

Завдання полягало в тому, щоб активніше залучати до викладання талановиту молодь, яка мала досвід роботи. Кожен викладач ВНЗ мав активно брати участь у науково-дослідній роботі та здійснювати практичну допомогу виробництву. Разом із тим, у планах розвитку науки і підготовки спеціалістів пильна увага приділялась підвищенню наукової кваліфікації викладачів – докторів наук і професорів. Головною умовою такого зростання стала наукова розробка актуальних наукових проблем. Дисертація на ступінь доктора наук мала стати природним підсумком великої наукової роботи. Передбачені були також заходи, що забезпечували завершення докторської дисертації – надання оплачуваних відпусток, наукових відряджень, направлення у відповідні наукові заклади. Потреба концентрації у вищій школі кращих науково-педагогічних сил особливо гостро актуалізувала питання про зміцнення викладацьких кадрів спеціалістами вищої наукової кваліфікації – докторам наук. Зауважимо, що до наукових досягнень здобувачів докторської дисертації висувались спеціальні вимоги, розробка яких сприяла підвищенню якості оцінювання професійно-педагогічної діяльності докторантів. Підготовка докторської дисертації здійснювалась у процесі виконання потужного дослідження, у результаті якого вирішувалась важлива науково-практична проблема, а сама дисертація вважалась капітальною науковою працею, що відбивала внесок здобувача у розвиток саме цієї галузі знань. Досвід засвідчив, що докторантура, копіюючи характерні для аспірантури організаційні форми, утримувала прояв творчої самостійності вчених. Тому разом із підвищенням вимог до рівня дисертаційних робіт докторантура вичерпала свої функції і в 1956 р. була закрита [7].

Наслідком впливу зазначених процесів було зростання кількості науково-педагогічних кадрів. Так, у 1950–1960 рр. їх загальна кількість збільшилася в 1,7 рази, а з 1960 до 1970 рр. – у 2,4 рази. За таких умов починаючи з 60-х рр. спостерігається

випередження темпів росту кількості кваліфікованих науково-педагогічних працівників порівняно з їх загальною кількістю, що не могло не вплинути на якість підготовки спеціалістів із вищою освітою.

Аналіз особливостей розвитку системи оцінювання професійно-педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу вищої школи починаючи з 1960-х рр. характеризувався помітним зростанням та посиленням вимог до професійної діяльності викладачів, їхньої світоглядної, теоретико-методологічної та методичної підготовки, період створення системи підвищення кваліфікації (СПК).

Огляд нормативно-правової бази [4] зазначеного періоду дає змогу стверджувати, що уряд країни переймався питаннями якості та контролю за діяльністю викладачів вищої школи. Зокрема, його зусилля були спрямовані на прийняття низки постанов, які стосувалися питань удосконалення роботи професорсько-викладацького складу. Так, Постановою ЦК КПСС і Ради Міністрів СРСР № 127 від 28 січня 1960 р. «Про заходи щодо покращення якості дисертаційних робіт і порядку присвоєння вчених ступенів та звань» ЦК КПСС і Рада Міністрів Союзу СР було ухвалено: посилити вимоги при атестації наукових та науково-педагогічних кадрів, учені ступені та звання присуджувати тільки за роботи, що мали науково-теоретичне та практичне значення, містили нові наукові висновки та рекомендації, теоретичне обґрунтування і наукові відкриття, а також за опубліковані високоякісні підручники.

Подальший розвиток проблеми оцінювання якості діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ був пов'язаний із інструктивним листом Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР від 7 грудня 1961 р. № І-81 «Про порядок обліку роботи, що виконується кафедрами ВНЗ», в якому доопрацьовано положення щодо індивідуального плану викладача. Згідно з положенням, він визнавався основним документом із контролю за якістю професійно-педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників (для порівняння нагадаємо, що в 1956 р. індивідуальний план був основним документом, який забезпечував правильну організацію праці професорів та викладачів). Так, у 60-і рр. індивідуальні плани викладачів кафедр та факультетів мали складатися з урахуванням шестигодинного робочого дня штатних професорів і викладачів, систематично перевірялися з критичною оцінкою ходу виконання кожного виду роботи і вимогою особистого пояснення причин низької якості,

несвоєчасності виконання чи невиконання того чи іншого виду роботи, ще передбачені у плані. Усі види навчальної, навчально-методичної та науково-дослідної роботи у ВНЗ, за яким здійснювалось оцінювання діяльності викладачів, виконувались професорсько-викладацьким складом відповідно до індивідуального плану роботи, завчасно складеним на наступний навчальний рік і затвердженим керівником кафедри. Хід виконання індивідуальних планів навчально-методичної і науково-дослідної роботи мав перевірятись і обговорюватись на засіданнях кафедри.

Детальніше опрацювання вимог до окремих видів діяльності професорсько-викладацького складу знаходимо в Постанові ЦК КПСС і Ради міністрів СРСР від 13 червня 1961 р. № 536 «Про порядок оплати докторів наук та професорів, які працюють у ВНЗ в якості професорів-консультантів». Цією постановою врегульовано подальший розвиток і підвищення якості наукових досліджень, що мало першочергове значення для розвитку теорії та практики і забезпечувало подальший науково-технічний прогрес, покращення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. Зазначимо, що задля поліпшення роботи ВНЗ дозволялось залучати докторів наук і професорів, які перейшли на пенсію, на посади професорів-консультантів із метою здійснення допомоги у підготовці науково-педагогічних кадрів.

Відповідно до Постанови ЦК КПСС від 12 травня 1962 р. «Про заходи з подальшого покращення підбору і підготовки наукових кадрів», передбачено план підготовки наукових кадрів через аспірантуру. Особливість діючої системи планування аспірантури полягала в тому, що в її основі закладено п'ятирічний план і науково-технічний прогноз на більш ніж довгострокову перспективу (10–15 років). Було встановлено, що наукові та науково-педагогічні працівники науково-дослідницьких закладів і ВНЗ через кожні 5 років (молодші наукові співробітники через 3 роки) мали обиратись на посаду на новий термін радою закладу таємним голосуванням, а у разі необрання ці посади залишалися вакантними і заміщувалися у конкурсному порядку. Зауважимо, що Постановою від 1962 р. ВНЗ було надано право звільняти від педагогічної роботи кандидатів наук, які мали серйозні результати наукових досліджень із важливих народногосподарських проблем, із переходом їх на строк до 2 років у наукові співробітники для написання докторських дисертацій.

Варто зазначити, що державне керівництво й контроль за атестацією наукових ка-

дрів і якістю дисертаційних робіт здійснювався Вищою атестаційною комісією (ВАК) при Раді Міністрів СРСР. Вона санкціонувала прийом до захисту й затверджувала кандидатські та докторські дисертації, присвоювала вчені ступені та звання. Присвоєння звань та вступ на посади штатних співробітників ВНЗ відбувався на конкурсній основі, яка передбачала високу відповідальність за займане положення і якість своєї праці. Усі посади, за винятком ректорів та проректорів, які призначалися державними органами і здійснювали керівництво ВНЗ, були виборними і заміщалися на умовах конкурсу терміном на 5 років. Ректори вишів мали право доручити особам, які подали заяву про участь у конкурсі, провести кілька пробних лекцій чи семінарських та лабораторних занять. Це дало змогу більш повно й конкретно аналізувати професійну культуру і педагогічну майстерність кандидатів.

Таким чином, приділяючи особливу увагу підготовці педагогічних кадрів, зростанню їх наукової кваліфікації, ВНЗ провели велику роботу з підвищення теоретичного рівня викладачів, удосконалення їх педагогічної майстерності. З цією метою використовувались різноманітні науково-методичні наради та семінари, на яких усебічно обговорювались питання змісту та методики викладання тієї чи іншої дисципліни. Так, у червні 1962 р. у Львові відбулася навчально-методична нарада завідувачів кафедр та провідних викладачів іноземних мов вишів Української та Молдовської РСР.

Як стало відомо, значна робота проводилась із підвищення наукової та методичної підготовки викладацьких кадрів. Науково-методичний центр із вивчення проблем педагогіки вищої школи створено у Львівському університеті. Тут вивчалися закономірності комуністичного виховання, освіти та навчання студентів, узагальнювався та популяризувався досвід роботи викладачів вузів міста, проводилась робота із вдосконалення методико-педагогічної кваліфікації викладачів, досліджувалися питання використання технічних засобів навчання. Найбільш цінні для науки дослідження, здійснені у вузах, преміювалися, а видатні наукові досягнення відзначалися Ленінськими преміями. Так, у 1960 р. премії було присуджено авторам 14 найбільш ґрунтовних робіт. Частина з них виконана вченими вищих навчальних закладів [12, с. 172–174].

Усе це сприяло вдосконаленню організації навчального процесу. Наприклад, на третій методичній конференції Київського політехнічного інституту легкої промисловості (травень 1967 р.) було заслухано 25 доповідей з основних проблем організації

навчального процесу: поєднання навчання та виховання, науково-педагогічні принципи проведення лекцій і практичних робіт, критерії оцінки якості лекційних та лабораторних занять, роль технічних засобів у навчанні, організація курсового проектування та практики [3, с. 276].

Значним кроком на шляху посилення контролю за якістю професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ був інструктивний лист Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР «Про порядок визначення штатів професорсько-викладацького складу ВНЗ» від 24 серпня 1962 р. № І-46, де вводився розрахунок штату професорсько-викладацького складу по ВНЗ, зважаючи на кількість студентів на одного викладача.

Значного поширення у 60-і рр. набула аспірантура як одна з форм підвищення кваліфікації викладачів вищої школи. На основі проведеного аналізу джерельної бази дослідження [8, с. 150] встановлено, що на початку 1966 р. в аспірантурі навчалось більше 90 тис. осіб, що в 5 разів більше ніж у 1940 р.

Зауважимо, що протягом багатьох років підвищувати кваліфікацію викладачам допомагали різні курси та семінари. Проте до середини 60-х рр. єдиної системи підвищення кваліфікації для викладачів не було [10]. Саме тому додаткової актуальності набуло питання створення державної системи підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів. Головні вимоги в цій системі були визначені постановою ЦК КПСС та Ради Міністрів СРСР від 3 вересня 1966 р. «Про заходи щодо покращення підготовки спеціалістів та вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціалізованою освітою в країні». А вже в 1966–1967 рр. Мінвиш СРСР долучився до формування єдиної системи підвищення кваліфікації кадрів вищої школи. Створення такої системи почалось з організації факультетів підвищення кваліфікації факультетів (ФПК). У створенні та вдосконаленні системи підвищення кваліфікації кадрів вищої школи можна виділити такі етапи: 1967–1975 рр. – період створення і становлення єдиної системи підвищення кваліфікації викладачів і керівних кадрів вищої школи; 1976–1985 рр. – період подальшого розвитку системи та її вдосконалення в області навчальної, методичної, виховної діяльності; доповнення її основними формами підвищення кваліфікації навчально-допоміжного і обслуговуючого персоналу вишів.

Розглядаючи підвищення кваліфікації як ключ до вдосконалення всієї навчальної, виховної і методичної роботи, як безпе-

речну умову підвищення якості підготовки спеціалістів було необхідно, щоб кожен викладач в обов'язковому порядку раз на п'ять років підвищував свою кваліфікацію з відривом від своєї основної роботи на факультеті підвищення кваліфікації чи шляхом стажування на сільськогосподарських та промислових підприємствах.

Особливо гостро питання оцінки якості діяльності викладачів стало після прийняття Постанови № 1064 ЦК КПСС і Ради Міністрів СРСР від 16 листопада 1967 р. «Про покращення підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів», в якій говорилося про посилення контролю за роботою з підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, покращення роботи рад з атестації наукових та науково-педагогічних працівників, залучення до оцінки дисертацій підприємства та організації, що зацікавлені в результатах дослідження. У ній йшлося також про важливість системного контролю за роботою аспірантів, підготовкою наукових та науково-педагогічних кадрів, що сприяло забезпеченню максимальної ефективності їхніх наукових досліджень.

У результаті наукового пошуку було встановлено, що одним із першочергових завдань вищої школи у післявоєнні роки було підвищення рівня освіти та якості знань студентів. У зв'язку з цим урядом країни було прийнято низку нормативно-правових документів та постанов, спрямованих на перевірку, підвищення та контроль за якістю діяльності науково-педагогічних працівників.

Серед нововведень було: визначення обсягу праці викладача; відновлення та поширення практики взаємного відвідування лекцій, семінарських занять з обов'язковим їх обговоренням на засіданнях кафедр; створення розгалуженої мережі педагогіч-

них та учительських інститутів із метою удосконалення якості наукової, навчальної та виховної роботи; підвищення вимог до здобувачів вчених звань та ступенів; створення системи підвищення кваліфікації (СПК) тощо. Індивідуальний план став основним документом, що забезпечував правильну організацію праці та контроль за діяльністю професорів та викладачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсеньев А.М. Основные вопросы высшего педагогического образования. Советская педагогика. 1950. № 7–8. С. 91–100.
2. Буравихин В.А. Актуальные задачи высшего педагогического образования. Советская педагогика. 1982. № 5. С. 79–82.
3. Вища школа УРСР за 50 років. К.: Вид-во Київ ун-ту, 1967. 395 с.
4. Высшая школа: Сборник основных постановлений, приказов, инструкций. М.: Высшая школа, 1978. 430 с.
5. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. Л.И. Карпова. М.: Высшая школа, 1957. 656 с.
6. Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Ч. 2 / Под ред. Войленко Е.И. М.: Высшая школа, 1965. 355 с.
7. Елютин В.П. Высшая школа страны социализма. М.: Соцгиз, 1959. 436 с.
8. Круглянский М.Р. Высшая школа в СССР и годы Великой Отечественной войны. М.: Высшая школа, 1970. 315 с.
9. Мовшович М.И. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. М.: Советская педагогика, 1948. 616 с.
10. Мовшович М.И. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. М.: Советская педагогика, 1948. 616 с.
11. ЦДІА УРСР у м. Києві. – Ф.4849. Оп. 1. Спр. 1654. 56 арк.
12. Чуткерашвили Е.В. Кадры для науки. М.: Высшая школа, 1968. 357 с.